

ЭРТНИЙ МОНГОЛ УЛСЫН ЗЭР ЗЭВСЭГЛЭЛ, ОРЧИН ЦАГИЙН ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ТУСГАЙ ХЭРЭГСЭЛ ТҮҮНИЙ ХАРЬЦУУЛАЛТ

ДХИС-ын магистрант Б.АЛТАНЦЭЦЭГ

Товчлол. Эртний монгол улсууд нь хөнгөн болон хүнд морин цэрэгтэй байсан бөгөөд зэр зэвсэг нь дуулга, хуяг, жад, илд, сэлэм, ялтсан хуяг, нум сумыг хэрэглэж ирсэн түүх нь эдүгээ цагийг хүртэлх хугацаанд Монголын цагдаагийн байгууллагад уламжлагдан ирсэн эсэхийг харьцуулан дүгнэв.

Түлхүүр үг: түүх, цэрэг, цагдаа, тусгай хэрэгсэл, чиг үүрэг, зэвсэг, техник, дайн, арга, хэрэгсэл

Удиртгал. Дэлхий дээр улс болон тогтнох явдал бол эх түүхээсээ улбаатай бөгөөд өөрийн улс үндэсний түүхийг хүн бүр мэдэж байх нь тухайн улс орныг батлан хамгаалах нэг арга болой. Улс үндэстэн түүх соёл, газар шороо, эх нутгаа эрхэм чухлыг мэдэж ухах аваас монгол хүн бүхэн улс төр үндэс угсаа, газар шороогоо хамгаалах хүсэл эрмэлзэлтэй болох амуй. Монголын түүх гэдэг нь монгол үндэстний анх сонсогдож мэдэгдэх ба түүхэнд тэмдэглэгдэх болсон цагаас эхлэн өгүүлэх аваас бодитой бүрэн бүтэн түүх хэмээж болно. Түүхийг бүтээхэд тухайн үед оршин тогтнож байсан улс орны цэрэг, зэвсэглэл гол хүчин зүйл нь болж иржээ. Аливаа улсын цэргийн хүчирхэг байх зүйл бол зэвсэг бөгөөд түүний түүхээс харахад уламжлагдан ирсэн дэвшилтэт технологитой, хамгаалах хэрэгсэл сайтай, нарийн бүтэц хийцтэй байдаг байна. Иймд цагдаагийн байгууллагын түүхэнд ашиглагдаж байсан тусгай хэрэгсэл нь эртний монгол улс, аймгуудаас эхлэлтэй юу? гэдэг асуултыг цагдаагийн байгууллагын түүхт 100 жилийн ойгоо угтан асуух нь зөв болой. Тэр дундаа эртний улсуудын чиг үүрэг, зэр зэвсэгийг орчин цагийн цагдаагийн байгууллагын техник хэрэгсэлтэй хэрхэн холбогдохыг судлахад оршино.

Үндсэн хэсэг

Монголын түүх нь Монголчуудын нүүдэл ба суурьшлын түүхтэй салшгүй холбоотой. Өнөөгийн Монгол улсын нутаг дэвсгэрт хүн суурьшсан цагаас эхлэн нүүдэлчид эзэгнэн, Хүннү, Сяньби гүрнүүд ч байгуулагдаж хүчирхэгжиж иржээ...

Монгол улсад оршин байсан эртний улсын цэргүүд дайн байлдаанд цэргийн агсамжийн иж бүрдэлдийг заавал хэрэглэж, тэдгээрт илд, жад, дуулга, бамбай, нум, сум зэрэг ордог байжээ. Монгол улсын цэргийн хүч чадал, зэр зэвсгийг харуулах зүйл бол Монгол улсад оршин тогтнож байсан эртний Хүннү, Сянби, Нирун, Түрэг, Уйгар зэрэг улсуудын түүх юм. Эртний улсуудын чиг үүрэг, зэр зэвсгийг орчин цагийн цагдаагийн байгууллагын техник хэрэгсэлтэй хэрхэн холбогдохыг хүснэгтээр авч үзье.

Монгол нутагт байсан эртний улсуудын цэрэг, зэвсэг¹

	Хүннү улс /МЭӨ 209-МЭ 93 он/	Сүмбэ улс /МЭ II-IV зуун/	Нирун улс /IV-VI зуун/
--	---------------------------------	------------------------------	---------------------------

¹ Ч.Лувсандорж, Д.Дүгэрээ. Монголын түүх /тэргүүн дэвтэр/. , УБ., 1998 он. 29 дах тал

	Аравт, зуут, мянгат түмт гэсэн захиргаа цэргийн зохион байгуулалттай нэгдсэн байнгын цэрэг. Цэрэг нь нум сум, хуягтай, морьтой байв.	Аравтлах захиргаа цэргийн зохион байгуулалттай хуяг бүхий морин цэрэг	Аравтлах захиргаа цэргийн зохион байгуулалттай хөнгөн болон хүнд хуягласан морин цэрэг
Зэвсэглэл, уналга хэрэгсэл	Нум нь 140 см орчим урт, зүймэл, алсын тусгалтай цэцэн. Сум нь өдтэй, исгэрдэг зэв нь хүрэл, төмөр илд бамбай	Нум сум, төмөр илд, бамбай бүхий морин цэрэг, хоёр, дөрөв дугуйтай морин тэрэг хэрэглэж байв	Нум сум нь улам боловсронгуй болж тусгал цэг нь улам сайжрав. Сум нь дуут, оньт, гуурст гэх зэрэг 10 шахам төрөл байв. Хүнийг мориноос нь татаж унагах дэгээ, бас дүүгүүр хэрэглэж байв.
	Түрэг улс /552-745 он/	Их монгол улс	Өнөөгийн Монгол улс
Цэргийн зохион байгуулалт, зэвсэг хэрэгсэл	Түрэг улсын шүүгчийн захиргаан дор цэрэг нь хөнгөн болон хүнд морин цэрэгтэй байв. ²	Нум сум, илд, жад, төмөг юмуу алма/сүх/, дүүгүүр цалам, манцуурга, сөргөө, шийдмээс аваад хатуу ширэн тулам, сум зүйлэх сумч хутга, хуурай, хэт цахиур, шөвөг, зүү утас хүртэл авч явдаг, арьс шир төмөрлөгөөр үйлдсэн хуяг дуулга, төмөр гутал, бамбай халх хэрэглэдэг байжээ. Мөн хот цайзыг дайлахад зориулсан элдэв төрлийн чөдөр оньс, гал чулуу урбугуур, хэрэм эвдэх оньсон төхөөрөг, төмөр тэрэг, үүлэн шат, дарьт зэвсэг хүртэл үйлдвэрлэж байсан байна. ³	Цагдаагийн байгууллага алба хаагч нь -гар, хөл, хурууны гав - Хүлэг, ороох цамц - Бороохой - Цахилгаан бороохой -Нулимс асгаруулагчаар цэнэглэсэн буу шүршүүр -Амьсгал боогдуулагчаар цэнэглэсэн цэнэглэсэн буу шүршүүр -Резинэн хуванцар сумтай буу -Будагч бодисоор шүршигч <i>Хүн нэг бүрийг хамгаалалтын иж бүрэн хувцас</i> -хатуу биетээс хамгаалах дуулган малгай -өвдөгвч, тохойвч -хатуу биетээс хамгаалах хамгаалалтын хуванцар бамбай - сум үл нэвтхэр хантааз - хутганаас хамгаалах бээлий ⁴

Хүннү, Сүмбэ, Нирун улсын үед байсан цэргийн аравтын тогтолцоо Түрэгийн үед цэргийн хүрээнээс гарч нутаг дэвсгэрийн нарийн хувиартай болж

Зэр зэвсгийн хувьд сэлэм, тахир сэлэм, төрөл бүрийн чигчлүүр хутга, дуулга, хуягийн төмөр ялтас, сумны төрөл бүрийн зэв, хоромсогны дэгээ, морь унааны хэрэглэл

² С.Дамба. Эртний Монгол нутагт оршин байсан Эртний улсуудын төрийн түүхэн хэсгээс. УБ., 1999 он. 54 дэх тал

³ Монгол цэргийн түүхийн товчоон. УБ., 1996 он. 140 дэх тал

⁴ Ш.Чулуун. Цагдаагийн албаны галт зэвсэг тусгай хэрэгсэл. УБ., 2015 он. 206 дах тал

зэргийг дархчууд өөрсдөө хийж байжээ. Эртний улсуудын холбогдох археологийн олдвороос үзэхэд мухар тэгш иртэй төмөр зэв, мөн хоёр хянгатай зэв, дуут зэвний гуран булцуу, гурван хянгатай зэв, ясан наалт бүхий нум, сум бүхий үйсэн хоромсог, төмөр хутга олдсоор буй нь зэр зэвсгийн талаар судлах боломж олгож байна.

Цэргийн зэр зэвсэг болох дуулга, хуяг, жад, илд, сэлэм нь тухайн үеийн бие хамгаалах хэрэгсэлийн иж бүрдэлд багтдаг ба хамгаалах хэрэгслийн төрөл хэлбэрээс үүдэн тухайн цэргийн төрөл, гүйцэтгэх үүргийн тодорхойлох нь бий.⁵

Харьцуулсан хүснэгтээс үзэхэд Монгол улсад оршин байсан эртний улсуудын хэрэглэдэг дуулга, хуяг, жад, илд, сэлэм, нум сум, ялтсан хуяг нь Их монгол улсын үед мөн уламжлагдан хэрэгэгдэж төрөл хэлбэр нь хөгжиж ирсэн байна. Харин эртний улсуудын ашиглаж байсан зэвсэг хэрэгсэлийг өнөөгийн цагдаагийн байгууллагын тусгай хэрэгсэлтэй харьцуулаж үзвэл:**бороохой** нь илд, жадтай төсөөтэй илд, жад нь боловсронгуй бол бороохойг зохион бүтээх үндэс болсон гэж судлаач миний бие үзэж байна. Хүн нэг бүрийг хамгаалалтын иж бүрэн хувцас болох **хатуу биетээс хамгаалах дуулган малгай нь** –хатуу биетээс хамгаалах хамгаалалтын хуванцар бамбай-, **сум үл нэвтхэр хантааз нь**–ялтсан хуягтай ижил зориулалтай хэрэглэгдэж эртний улсуудын үеэс уламжлагдан хөгжиж боловсронгуй болсон гэж үзэж байна.

⁵ Монголын цэргийн түүх соёмбо нэвтэрхий толь. УБ., 2015 он. 46 дах тал

Дүгнэлт

Эртний монгол улсуудын цэргийн зэр зэвсэг болох дуулга, хуяг, жад, илд, сэлэм нь тухайн үеийн бие хамгаалах хэрэгсэлийн иж бүрдэлд багтдаг ба хамгаалах хэрэгслийн төрөл хэлбэрээс үүдэн тухайн цэргийн төрөл, гүйцэтгэх үүргийн тодорхойлодог байсан нь Их монгол улсын үед улам боловсронгуй болж тухайн үеийн дэвшилтэт технологийг өөрсдийн цэргийн зэв зэвсэгт нэвтрүүлж чадснаар хүчирхэг Монгол улсыг байгуулж байжээ.

Тухайн үед Монголчууд өөрсдөө зэр зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, агсамжаа үйлдвэрлэдэг байсан бол эдүгээ бид тусгай хэрэгсэлээ бүгдийг нь импортоор авч ашиглаж байгаад залуу үеийхэн маань эртний уламжлалт зэр зэвсэг, тусгай хэрэгслэлд уламжлалт арга болон шинэ техник технологи зайлшгүй нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

Эртний улсуудын ашиглаж байсан илд, жаднаас улбаалан Цагдаагийн байгууллагын нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл бороохойг зохион бүтээх үндэс болсон гэж үзэж байна. Харин хүн нэг бүрийг хамгаалалтын иж бүрэн хувцас болох хатуу биетээс хамгаалах малгай нь дуулга, сум үл нэвтрэх хантааз нь ялтсан хуягтай ижил зориулалттай хэрэглэгдэж Түрэг болон Их Монгол улсын үеэс уламжлагдан хөгжиж боловсронгуй болжээ.

ДХИС-ын багш цагдаагийн хурандаа З.Цэрэнбат 2016 онд санаачилсан суран гав нь эртний монгол уламжлалт тусгай хэрэгсэл ба уламжлагдсан шинж чанарыг хадгалсан судалгааны ажил болсон.

Монгол улсын салбар бүр нь эх түүхээсээ улбаалан тэр л жим мөрөөр замнан түүхийн сургамжинд суурилан хөгжиж ирсэн тул түүхт 100 жилээ бүтээлцэж байгаа цагдаагийн алба хаагчид бид салбараа хөгжүүлэхийн тулд нарийвчилсан үр дүнтэй бодит судалгааг чиглэл тус бүрээр хийж, нэгтгэн зангидаж, эрдэмтэн багш төдийгүй бие биенээсээ суралцах шаардлагатай байна.

Бурууг хэл зөвийг сонсох өвгөдийнхөө мэргэн ухаанд шүтэн энэ мэт бичсэн нь алдаа, эндэгдэл бий аваас залруулан хэлж, зөвлөн ухааруулж мөхөс оюуныг минь тэлнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

Санал

- Цагдаагийн байгууллагаас үйл ажиллагаандаа ажиглаж байгаа нэг бүрийн болон нийтийг хамарсан үед хэрэглэх тусгай хэрэгсэлийг Монгол хүний зан араншин, өнөөгийн нийгмийн харилцаа хандлагад тулгуурлан эртний Монгол улс аймгуудын хэрэглэж байсан түүхий эд материалаар дотооддоо үйлдвэрлэх боломж нөхцөлийг судлан хэрэгжүүлэх
- ДХИС-ын багш цагдаагийн хурандаа З.Цэрэнбат 2016 онд санаачилсан суран гавыг цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд /тэр тусмаа өвлийн улиралд/ туршилтын журмаар үйлдвэрлэн хэрэглэх, боловсронгуй болгон хөгжүүлэх

Ашигласан материалын жагсаалт

- Ч.Лувсандорж, Д.Дүгэрээ. Монголын түүх /тэргүүн дэвтэр/. , УБ., 1998 он.
- С.Дамба. Эртний Монгол нутагт оршин байсан Эртний улсуудын төрийн түүхэн хэсгээс. УБ., 1999 он.
- Монгол цэргийн түүхийн товчоон. УБ., 1996 он.
- Ш.Чулуун. Цагдаагийн албаны галт зэвсэг тусгай хэрэгсэл. УБ., 2015 он
- Заанхүү Ж., “Монголын түүхийн лекцүүд” УБ., 1999 он.
- “Монголын цэргийн түүх соёмбо нэвтэрхий толь”, УБ., 2015 он.